

ven, maar niet als direct citaat, wat de stijlvastheid niet altijd ten goede komt. Verder constateer ik dat ons eigen *Tijdschrift voor Waterstaatsgeschiedenis* niet op het netvlies is geweest bij Burgers, terwijl daarin toch een en ander over het thema is gepubliceerd. Mijn grootste probleem is echter de positie die Burgers gaandeweg het boek inneemt. Is hij in de vroege hoofdstukken de duider van discussies, waarbij de rivieren zelf (bijna) als actoren meedoen in het debat – zeer terecht wat mij betreft – in latere hoofdstukken wordt Burgers meer en meer de beoordelaar van en zelfs deelnemer in de debatten die hij beschrijft.

In de Epiloog komt dit het sterkst naar voren. Na nog een keer benadrukt te hebben dat voorspellingen die in het verleden bediscussieerd werden, niet altijd uit bleken te komen, dat we dus nooit volledige zekerheid hebben, concludeert Burgers dat we “een vaste lijn” moeten volgen “zoals de inspecteurs van de waterstaat dat 160 jaar geleden, gesteund door Thorbecke, hebben gedaan”. Als Burgers één ding laat zien – en zou moeten hebben geschreven – is het dat die vaste lijn achteraf geclaimd werd, dus een historische constructie is. De ‘volgers van de vaste lijn’ hebben die lijn steeds moeten maken, veiligstellen en behouden. Van mij mag Burgers best vinden dat “die nuchterheid en dat praktische inzicht” weer aan belang moeten gaan winnen in onze eigen tijd, maar daarmee neemt hij op dezelfde manier een politiek standpunt in als de vele betrokkenen die hij de revue laat passeren. Ook de rivierengeschiedenis die Burgers zelf wil maken zal onderhandelbaar blijken te zijn, net als de rivierengeschiedenis die hij bespreekt in zijn mooie boek.

Aad de Klerk, *De oude kaarten van Zeeland. Stad en dorp, land en water in vier eeuwen cartografie*. W Books, Zwolle 2015, in samenwerking met Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland en Zeeuws Archief. 128 blz. Geïll. ISBN 978-94-625-8077-0. € 24,95.

ADRIE
DE KRAKER

De Oude kaarten van Zeeland lijkt de zoveelste atlas met historische kaarten van een provincie, maar is dat niet. Aan deze atlas ligt een nieuw concept ten grondslag, waar de bespreking en voorstelling van alle 48 kaarten in worden vervat. De Klerk heeft zijn boek als volgt ingedeeld. Na een inleiding, waarin hij wat begrippen, algemene kaartkenmerken, soorten kaarten en typische problemen die oude kaarten vormen bespreekt, volgt de voorstelling van 48 kaarten. Hij sluit het boek af met een verklarende woordenlijst, geraadpleegde literatuur en wat nadere gegevens omtrent herkomst van de kaarten en de colofon.

Hoe stelt hij zijn kaarten voor en wat is zijn nieuwe concept? Van elke kaart zijn er meerdere afbeeldingen. Allereerst is er een afbeelding van de volledige kaart, vervolgens – indien het om een grote overzichtskaart gaat – wordt er een detail uitgenomen. Voor grote kaarten betekent dit een ruimte van vier bladzijden per item, voor kleinere kaarten twee. Naast de kaart is bovenaan de bladzijde ook steeds de locatie van het beschreven kaartdeel van Zeeland aangegeven met daarnaast kort gegevens omtrent de kaartmaker, titel, jaar, afmetingen, schaal en waar de kaart wordt bewaard. Wat de herkomst betreft, worden kaarten besproken uit de Bodel Nijenhuis collectie, Zeeuws Archief, *Zeelandia Illustrata* (Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen), Algemeen Rijksarchief te Brussel en zelfs uit Parijse archieven.

De auteur begint vervolgens met het uitleggen wat er op de kaart te zien is, verklaart daarbij namen (topografie), plaatst dit in de tijd en sluit af met enkele kritische noten. Bij een aantal kaarten verwijst hij ook naar geraadpleegde literatuur over de kaart zelf, zoals over de beroemde Scheldekaart (1504/05), of studies waarbij de kaart is gebruikt.

In de atlas worden naast overzichtskaarten ook plattegronden van steden en forten besproken, zoals Middelburg, Sas van Gent, Zaamslag, Sint Maartensdijk en anderen, maar ook kaarten van waterlopen en typische waterstaatskaarten en kaarten van polders. Vooral deze laatste categorieën zijn voor ons van belang.

Kaart 11 (pp. 38-41) is het drijvende eiland Noord-Beveland. De kaart is gemaakt naar aanleiding van een ophanden zijnde herdijking van het eiland of een deel ervan. Sinds

1530 lag dat namelijk onder water. De Klerk bespreekt de verkaveling, de aanleg van (uitsluitend rechte) wegen, waarom dit zo is gebeurd en wat dit voor de bedrijven betekende die zich op die kavels gingen vestigen. Ook bespreekt hij het verschil in kleur, dat te maken heeft met de verschillende ambachtsheerlijkheden. Vervolgens belicht hij nog een enkel detail, zoals de ligging van een stalle in het buitendijks gebleven deel van het gebied.

Bij kaart 13 (pp. 46-47) laat hij zien hoe Colijnsplaat als nieuw polderdorp nauwkeurig werd ingepland. Hetzelfde gebeurt met het dorp Zaamslag (kaart 23, pp. 66-67) en Sint-Philipsland (kaart 36, pp. 94-95).

Ook bespreekt de auteur kaarten uit ommelopers (everingboeken of landregisters). Dit is de voorloper van de kadastrale kaart. Perceel voor perceel werd opgemeten, ingetekend en vermeld met gebruiker, eigenaar en grootte. Op de kaart worden vorm en ligging duidelijk. Dit soorten kaarten zijn nrs. 26 en 27 (pp. 74-78).

Uiteraard zitten er ook bekende kaarten in de atlas, zoals de Pourbuskaart, de kaart van de Westerschelde gemaakt door de Franse admiraliteit (Beautemps-Beaupré), een stadsplattegrond door Van Deventer, een overzichtskaart van Zeeland uit de zestiende eeuw. Ondanks dat zit er veel nieuws, interessants en vooral erg mooi materiaal in deze atlas. Bovendien is de tekst erg helder en vlot te lezen.

Is er dan niets af te dingen? Natuurlijk, je kunt vragen stellen bij de selectie. Wie de provincie Zeeland als geheel beschrijft, dient aan elk gebiedje aandacht te besteden. Dit gaat vaak ten koste van de kerngebieden: Walcheren, Zuid-Beveland en Zeeuws-Vlaanderen. Verder valt het op dat er weinig aandacht aan de kaartmaker is besteed, de nadruk ligt op de kaart zelf.

Geen boek zo goed, of er zitten wel foutjes in. Op pagina 67 vermeldt de auteur dat Zaamslag in 1650 is ontstaan, op pagina 7 weet hij het niet meer en wordt het rond 1648, terwijl de Zaamslagpolder in 1649 werd ingedijkt. Typische namen, zoals verloren cost en Rapenburg op stadsplattegronden worden niet nader verklaard. Kortom, hier en daar valt er wellicht nog wel iets aan te vullen of te verbeteren, maar dat neemt niet weg dat deze atlas een grote aanwinst is voor onze kennis over soorten kaarten in het algemeen en Zeeuwse kaarten in het bijzonder.

ADRIE
DE KRAKER

J.H. Noteboom, *Verkwanseld Erfgoed. Landbouwbedrijf van de Gemeente Groningen bij de Dollard, 1896-1986*. Profiel Uitgeverij, Bedum 2013. ISBN 978-90-5294-546-0. 312 blz. Geïll. € 29,95.

Het sterk autobiografische boek van J.H. Noteboom gaat voornamelijk over de wijze waarop de stad Groningen als eigenaar van uiteindelijk 1.900 hectare land in de Dollarpolders dat liet exploiteren en hoe daaraan in de jaren 1984-1986 een eind is gekomen. Voor ons van belang is de wijze waarop dit bezit werd uitgebreid in de loop der eeuwen en welke rol de stad Groningen speelde op het gebied van de lokale waterstaat. Wat laatste betreft is van belang hoofdstuk 2: 'Ontstaan van de bezittingen', waarin de auteur een overzicht geeft van de inpolderingen vanaf 1619 tot aan het einde van de negentiende eeuw. Verder wordt in hoofdstuk 3 (p. 29 e.v.) de bedijking van de Carel Coenraadpolder in 1924 besproken en hoe die in exploitatie werd genomen. In de crisisjaren werd verder nagedacht over tewerkstellingsprojecten in het kader van landaanwinning (hoofdstuk 4). De volgende hoofdstukken gaan vooral over de landbouw, uiteenlopend van technische zaken tot financiën. Maar op tal van plaatsen komen aspecten van drainage aan de orde en zelfs plannen tot verdere inpoldering van de Dollard (pp. 137-138). Vanaf hoofdstuk 17 bespreekt Noteboom hoe de exploitatie van de stad Groningen werd beëindigd. Oorzaak van deze verandering was de slechte financiële situatie waarin Groningen verkeerde. Er diende in de jaren 1984-1986 te worden bezuinigd en deze doelstelling kon worden gerealiseerd door de stadsbezittingen in de Dollarpolders af te stoten. Zij leverden name-